

GRAFIKUS MŰVEZETŐK KÖNYVTÁRA
2. KÖNYV

FELJEGYZÉSEK

ÍRTA ÉS A GRAFIKUS MŰVEZETŐK EGYESÜLETÉBEN
1911-İK ÉVI JANUÁR HÓ 22-ÉN FELOLVASTA

KRAUSZ SOMA

A PESTI LLOYD-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJÁNAK IGAZGATÓJA

KIADJA A GRAFIKUS MŰVEZETŐK EGYESÜLETE

Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

IGEN TISZTELT URAIM!

Két esztendeje lehet, éppen így télvíz idején volt, egy déli órában, a fején hatalmas meleg kendővel, beállít hozzám egy junge Frau, egy nyomdai munkásnő, aki az akkori árszabály zsarnok volta miatt még csak segédmunkásnő volt és illedelmesen és zamatos budai magyarsággal »Jó napot« kívánt.

– Hiszen tetszik emlékezni, mikor nálunk tetszett állni az X. nyomdában – kezdte nagy barátságosan –, mindig ott álltam azon a hármaskraksznin. De mintha akkor szőke hajú lett volna. De azért jól tetszik kinézni.

A házi békém érdekében szükségesnek tartom megjegyezni, hogy látogatóm már együttállásunk idején – tehát majdnem 20 évvel ezelőtt – is csak a magyar nemzet túlzott lovagiaságából élvezte a »junge Frau« címet. Persze azóta 3–4 árszabályrevízió viharzott el fölötte és arcának különböző redőiben mintha sorba felismertem volna: ez az 1895-ös, emez a 900-as mozgalom és így tovább. Helyet foglalt és elkezdte:

– Hát kérem szépen, Grász úr, énvelem tegnap valami borzasztó dolog történt és wie soll ich nur sagen: olyan izgatott vagyok, hogy borzasztó. Úgy történt, hogy hétfőn volt és a mester persze rossz kedvű volt. Én éppen mondom a Málcsinak – talán tetszik ismerni, az is akkor jött oda a Hunniából, a Müncz úrtól –, hát mondom a Málcsinak, hogy Málcsi sag’ i’, gengancz, pringáncz á pór ölpégn von da ánsza. Jól van. A Málcsi elmegy, én várok és éppen levetkőzöm a falcpánt és a mester nem szól semmit és azt mondja: heansz ihna Maschin isz aba ontlich fazaut. Erre persze én elkezdtem nagyon sírni és gondoltam: jó, nem fogsz itt aufsegnt csinálni. Mikor este a munkából mentem, megmondtam a dolgot a férjemnek. Csak nem hagyhatom magamon ezt a szégyent. Kérem, én egy férjes nő vagyok, akinek esküdött férje van. Úgy gondolta a férjem, mert ő a Ganz-gyárban van és nagyon szépen keres ha van munkája, hogy menjek el a gyűlésre és adjam elő úgy, ahogy volt, de ezt nem tehetem, mert tetszik tudni, én azt a puccot nem bírom abból a pár forintból; a cinz is nagy, hát azt mondtam az uramnak, hogy ő írjon egy levelet a Typographiába és én majd elviszem. Hát jó, ő meg is írta és jól el is harapta a mestert. Azt szeretném, ha a Grász úr lenne szíves átolvasni, mert tetszik tudni, a férjem tud írni, járt is iskolát, de nem sokáig. Igen jól tud összeállítani, de azzal mindig tojása van, hogy hányadik szónál kell nagy betű.

Ezzel át is adta a kéziratot, melyet nyugodt lélekkel lehet az árszabály 60. pontjában említett rendben nem levő vagy nehezen olvasható kéziratok közé sorozni. Nagy figyelemmel olvastam és a végén ezt mondtam neki:

– Nézze, junge Frau, ezzel a cikkel elrontja a dolgot, mert ezért kap a férje négy hónapot, talán éppen amikor van munkája és a mester nevetni fog. Ezt másképp kell elintézni.

Nagyon barátságosan mosolygott és behízelt kedvességgel felelte:

– Mondták, hogy a Grász úr jól ismeri az árszabályt és azért is jöttem ide, őszintén megmondva.

Úgy van! Ezt az árszabállyal kell rendbe hozni. És már kezemben is volt az Uti Kalauz. Egy ideig lapozgatok és amikor végignéztem az összes kilövési mintákat, hirtelen összezsáptam a könyvecskét és az ügyhöz illő komoly arccal megkérdem.

– Mikor írnak be önöknél?

– Pénteken délben.

– Rendben van! Hát kérem, az árszabály értelmében önnek ezért az esetért három különóra jár. Írja be, és ha nem akarják kifizetni, mondja csak, én mondtam, hogy jár.

Nagyon megköszönte a tanácsot és egy perccel később az utcán is volt már.

Szombaton délelőtt szól a telefon:

– Halló, itt X. nyomda, Y. művezető. Ön az, Krausz úr?

– Igen, én. Parancsoljon.

– Kérem, nálunk egy segédmunkásnő beírt három különórát valami incidensből kifolyólag és azt mondja, ön mondta neki, hogy jár.

– Igen. És?

– Hát kérem, jár ez neki?

– Hogyne!

– Kérem, bocsánatot kérek Krausz úr, én kifizetem, ha ön azt mondja, hogy jár. Csak azért bátorkodtam megkérdezni, hogy ha esetleg a főnök kifogásolja, hogy az én hátam fedezve legyen. Hát ki lehet fizetni?!

– Ki kell fizetni!

– Hát köszönöm szépen. Bocsánatot kérek, hogy zavartam. Ajánlom magamat.

– Jó napot, Y. úr!

Rávaló héten kedden délben beperdül újra a junge Frau és sugárzó arccal meséli, hogy milyen boldog, hogy tőlem kért tanácsot. Őszintén szólva, ő nem nagyon merete beírni, de a Málcsi is azt mondta, hogy csakugyan jár, csak az ilyen putikban még a bizalmiférfit sem tudja, hogy mi jár és mi nem jár. Hálálkodott és eközben elővett a kendője alól egy kiégett harminckettes villamoskörtét, mely szépen be volt horgolva kénsárgás harangcérnával.

– Ezt a Grász úrnak hoztam, tessék megtartani, nagyon jól kiveszi magát, ha a lámpa alá akasztják, de lehet a tükör fölé is tenni.

– Mondja csak, junge Frau, hát a mester hogyan viseli magát azóta?

– Nohát azt látná a Grász úr, hogy az az ember szombat óta milyen tázig!

Azóta, valahányszor úgy érzem, mintha a szaktekintélyem hanyatlani kezdene, előveszem azt a kiégett villamoskörtét, melynek láttára mindig új erőt nyerek abban a hitemben, hogy mégis csak rettenetes tekintélyem van nekem!

Most pedig egészen félretehetem a villamoskörtét, mert hiszen a Grafikus Művezetők Egyesülete felkért, hogy olvassak fel valamiről. Ez a megtiszteltetés nagy hála kötelez és joggal tesz büszkévé, mert itt a szakmai élet gyakorlati vezetői közt a magamfajta gyakorlati ember leginkább helyén érzi magát.

És ennél fogva ne is méltóztassanak szigorúan vett szaktudományos előadást várni, mert az ilyen előadások meghallgatásához sokkal több talentumot érzek magamban, mint ezek előadásához. De barangoltam egy keveset a világban, láttam egyet-mást, ha nem úntatja önöket, igen tisztelt hallgatóim, elmondok ezekről az utazgatásokról egynémely látottakat, de az alaposságot engedjék el nekem.

Az én utam sohasem volt tanulmányút, csak olyanról tudok beszélni, ami nagyságával, rendkívüliségeivel vagy furaságával, vagy a mi viszonyainkhoz való ellentétességeivel különösen

megragadta a figyelmemet. De kiváltképpen sem készültem útközben arra, hogy a látottakról valamely kollégium előtt kell majd beszámolnom.

Induljunk Tirolon át Münchenbe. Különösen kellemes út annak, aki a várva-várt szabadság-időt valamely hosszabb, jólevegőjű úttal kívánja megkezdeni. Mint általában a német birodalom bármely nagyobb városában, már a szállóbeli szobánkban látható apróbb nyomtatványokon felismerjük, hogy a könyvnyomtatás őshazájában vagyunk.

Csak egy órát kell töltenünk a Mühlthaler-nyomdában, melyben a nemzetközileg ismert »Fliegende Blätter«-t nyomják. Akár a szedőtermet, akár a géptermet nézzük, úgy érezzük, hogy iskolában vagyunk, ahol berendezés, munkabeosztás stb. úgyszólván szemléltetően tanít. Az ilyen nyomdát ismertetni annyit jelentene, mint Berlin, Lipcse és Stuttgart városok nyomdáinak fotográfiáit bemutatni.

Mint ujságyomdát, a »Münchener Neueste Nachrichten« nyomdáját azért tartom szükségesnek megemlíteni, mert bejárhatjuk a fél világot, míg ilyen tiszta, szép és szakszerűen felszerelt nyomdával találkozunk. Már a terméskőből kiképezett végig virágdíszes homlokzata is annyira elűt a rendszerint komor, gyárszerű nyomdaépületek külsejétől, hogy szinte kételkedve lépünk be. Belül tágas, minden munkára szánt részén világos helyiségek. Végigjárjuk az osztályokat és közben érdeklődünk az ottani munkáviszonyok felől, felelgetünk a művezetőnek az itteni viszonyokról. Mikor egy-egy tarifális szabályunkat megérti, mosolyogva teszi a megjegyzést:

– Ja, wir hab’n schon gehört, dass sie in Österreich ganz komische Tarifzustände hab’n.

De lám, Münchenben vagyunk és én szakdolgokról beszélek. Ide nem nyomdát nézni jár az ember. Ahol lépten-nyomon képtár, múzeum és egyéb látványosság kínálkozik, ott nem keressük a nyomdalevegőt, ha még olyan jó is, mint a németországi. És még mi minden van Münchenben, ami érdekli az embert! Mondhatnánk: ami főleg érdekli.

Erre nézve van egy kis jellemző elmondanivalóm. Rendeztek, mint minden esztendőben, a nyáron is Münchenben egy nagyszerű népünnepélyt. Ezuttal odacsődítették egész Tirol népét, akik leszálltak a hegyi házacskákból, összefogództak az Inn völgye népével, úgy vonultak fel München fellobogózott utcáin, ahol kivitték őket az Ausstellungsparkba, végigvezették az orientális kiállításon, délben pedig megvendégelte a nagy sokaságot München városa. Volt ökörsütés is és így természetes, hogy mindenki örült – az ökröket kivéve. Mindennek tetejébe fölszállt pedig vala az azóta nálunk is ismert Parseval. Képzelné is alig lehet olyan riadó örömet, mely Hofer András nemzetségét elfogta, látván tulajdon szemeivel úgy a felszállást, mint a leereszkedést.

De mint sok másnak, ennek az ünnepségnek is csak vége szakadt és a jó falusiak visszatértek vadregényes, sziklabércecs otthonukba. Vasárnap megjelent a hetilapjuk is, az »Unterinnthaler Bote«, mely röviden elmondta, hogy a bennszülöttek szerencsésen megjárták München városát. Haza is érkeztek Jézus segédelmével. Mindenféle referáda helyett pedig azzal intézi el az egész esetet, hogy: »unsere braven Tiroler hatten wieder viel zu klagen wegen das bekannte schlechte Einschenken der Münchner«.

Uraim, Münchenben rendes foglalkozás a sörivás és aki nem hódol ennek az embersportnak, az keressen fel más tájakat.

Nézzük meg a Majna melletti Frankfurtot.

Megtekintjük a Gutenberg-szobrot, Goethe házát, a Getthot az ő XI-ik századbéli még épen maradt házaival, délután felkeressük a világhírű Palmengartent, egy éjszakát pedig az igazgatóság különös engedelméből a »Frankfurter Zeitung« szerkesztőségének, nyomdájának és expedíciójának megtapasztalásával töltünk el.

A »Frankfurter Zeitung« egyike azoknak a lapoknak, melyek úgyszólván folyton megjelennek. A szerkesztőség korridor- és cella-rendszerével egy modern letartóztatási intézethez hasonlít. Hatalmas, fényes társalgótermében éppen együtt vannak az összes rovatvezetők és megbeszélnek a holnapi lapot. Ott látjuk a falon a lap alapítójának, a tavaly elhalt Sonnemannnak képét. Híres ember volt, akinek neve egybe volt forrva ezzel a tekintélyes világlappal, mely a néhai való Bismarcknak annyi borsot tudott az orra alá törni.

A szedőterembe érve, itt is leghamarabb a tágasság és a tisztaság ötlük szembe. A szedőgépek külön teremben vannak, melynek három oldala hatalmas ablakkal néz a szabadba, teteje üveg, mely éjszakára függönnyel van bevonva, hogy a mennyezeten elhelyezett világítás lefelé szolgáljon. Mindössze 10–12 szedőgép dolgozik, persze schicht-rendszerben, de elférne a helyiségben legalább 30. A szedőtermek magasak, az utcák szélesek és a regálcsoportok közt vezető főút körülbelül három méter széles. A tördelő egészen külön helyiségben dolgozik. Szobája akkora, mint nálunk egy körülbelül 15 ujságszedőre berendezett helyiség. A tördelőhelyiség egyik fala a gépszedőtermet határolja, míg a szemközti oldalon levő nyíláson a kész kolumnák csúsznak át a záróasztalra. A tördelő asztala fölött két csőposta-állomás van elhelyezve. Az egyik a szerkesztőséggel, a másik a főposta-állomással köti össze, nagy berregéssel szállítja a főpostáról a táviratokat a metőr asztalára, aki minden hozzá érkező táviratot kiszedet, úgy hogy a szerkesztőség minden táviratot szedésben lát. Ott aztán nyirbálják, toldják, vagy egészen elhagyják.

A kész lapot a posta kirendeltsége dolgozza fel az expedicióban, mely általában egyenruhás tisztviselőivel, szolgálival, hatalmas plombált postaszákjaival és tengernyi helységfeliratos fiókjával valóságos postahivatal benyomását teszi.

Az épületben találunk pompás éttermet, fürdőt, valamint hatalmas könyvtárat a munkások használatára. A váltakozó személyzet hálótermei szintén megérdemlik a megtekintést. Az expedicióban, ahol aránylag legnehezebb a kifogástalan tisztaság fenntartása, olyan szigorú tisztaságot látunk, hogy például az egyes korlátokon elhelyezett apró sorompók azon a részükön, melyet a munkások festékes vagy kleiszteres kézzel megfognak, vastag fehér celluloselemezzel vannak bevonva, hogy a rájuk rakodott piszok nyomtalanul eltávolítható legyen.

Most mondjunk búcsút Németországnak és ránduljunk át Hollandiába. Persze be kell néznünk Amsterdamba. De minő kiábrándulás! Legalább száz esztendő kell ahhoz, míg itt a budapesti nivót eléri a nyomdák. A munkásoknak fogalmuk sincs az itteni értelemben vett szervezkedésről. Betűik, gépeik és szerszámaik meglepően primitívek. A nyomdák belsejében hiába keressük a szálló igévé vált Holländische Reinheit-ot. Még Hágában is, melyre a határában fekvő tengerparti Scheveningen világfürdő szinte világvárosi szokásokat kényszerít, csaldunk, amikor a gyönyörű fehér csipkefüggönyökkel bevont nyomdaablakok mögött harmadrangú tisztaságú helyiséget találunk.

Hága és Amsterdam között érdemes benézni a remek Delft városkába. Hogy itt mit lehet és érdemes megnézni, azt már sok évvel ezelőtt érintette egyik ügyes szakkönyvében a mi Augenfeld Miksa barátunk. Itt festik a világos és sötétkéék színeiben barátkozó gyönyörű porcellánedényt, melynek rendszere, művészetben és iparban, tehát a reprodukáló iparban is Delft-Manier elnevezés alatt ismeretes.

Amsterdamban, ebben a heringszagú csupa Terézvárosban pedig sétaközben mulathat az idegen nyomdász eleget, ha kedve tartja. Akárcsak Belgiumban, bizonyára a rokon flamand eredet alapján, Hollandiában is keskenyek a házak, félméter szélességű kapu mellett egy szintén elég keskeny ablak teszi a ház egész szélességét. Szállítás, hurcolkodás, az egyébként háromemeletes házakban csak az ablakon keresztül bonyolítódik le. Minden különös készülék nélkül, persze nagyszerű gyakorlottsággal, pompásan eregetnek le az ablakból zongorát, míg öt lépéssel odébb a padlásról síklik le kecsesen vagy 50 zsák gyapjú, kávé, rizs stb.

Egyszerre csak hatalmas kötélre csatolva szalad egy jól kifejlett – ujságkolumna a harmadik emeletről. Egy napilap, talán a »Rotterdamsche Courant« megy a stereotípiába. A földszinten valami pinceablaknál már várja belül valaki a megérkezését és oly ügyesen rántja be a kolumnát, hogy kész csoda. A kötél pedig rohan vissza és hoz új tömöntenit valót. Azt hiszem, önök sem kívánnak bemenni a nyomdába.

Kanyarodjunk Belgium felé és inkább nézzük meg a brüsszeli világkiállítást. Kár, hogy jobban nem siettünk, akkor láthattuk volna azt a részt is, mely azóta leégett. De azért maradt elég. A kiállításnak 200.000 négyszögméternyi beépített területéből mindössze 25.000 égett le, érjük be a 175.000 négyszögméterrel. Ez is csinos darab járóföld egy tagban. A kiállítás meglehetősen elüt a sablontól. Már Párishoz való közelsége folytán is sokat nyer internacionális jellegével.

A sokszorosítóipar mostoha sorsra jutott a kiállításon. Különösen kedvetlenek voltak a németországi kiállítók, akik hazájukban nagy érdeklődéshez vannak szokva, itt pedig honfitársaikon kívül alig látogatja őket valaki. Az a szerencsétlen csoportosítás, mely minden országot műkincseivel és zakatoló gépeivel egy-egy külön pavillonban helyez el, lehetetlenné teszi valamely iparágnak rendszeres megtekintését. Ha az oktan feltékenység szülte tagoltság helyett például a sokszorosítóipar egy hatalmas pavillonban helyezkedett volna el nemzetközi alapon, szakszerű szempontból, tizedrésznyi fáradsággal sokkal többet láthatott volna a szakember.

Mégis csak különös, mikor egy hatalmas francia cipő talpalógyár zajos kiállítása mellett ott gubbaszt két szedőgép, a suszterek veszedelmes közelségében. Vagy mit ér az, ha a német pavillonban üresen szalad valami különös passzióból két gyorssajtó? Megkérdem a mestert, minek szaladnak ezek a gépek, amire megkapom a felvilágosítást, hogy ezzel a gép zajtalan-ságát akarják bemutatni. Eltekintve attól, hogy majdnem minden üresen járó gép csendes, mert nem sisteregnek a festékhengerek és nem dübörög a nyomtatócilinder, a legnagyobb zörgést sem lehetett volna hallani, mert a fejünk fölött szünet nélkül valcerozott egy 40.000 kilogramm hordképességű daru, mely emel, tol, sülyeszt, perdit, de mindezt pokoli lánc-csörgés közepette.

Egy német gyár két gyönyörű gyorssajtóját átengedi egy brüsszeli nyomdásznak. Ez aztán foglalkoztatott ott egy gépmestert, két berakó fiúval. Ez a gépmester már két nap óta egyenget egy 32-es formát, nyaktól bokáig kleiszter, de a világért nem enged magának a gyár gépmesterétől segíteni. Úgy látszik, Németország és Belgium közt tilos az összedolgozás. Végre a harmadik napon megnézem a nyomást, hát pont olyan, amilyenre Hirsch Lipót igen tisztelt mesterünk azt szokta mondani, hogy verzugerichtet.

Valami soha nem látottat vagy a szakembert meglepőt egyáltalában nem lehetett találnunk, a laikusra pedig kár volt azt a sok költséget pazarolni, mert azt nem érdekli a Marinoni-gép mint gyártmány. Még az újabbkori kiállításnak az a megszokott trükkje, hogy napilapot szedet, öntet és nyomat a kiállításon, sem volt fellelhető. Engem különösen az bántott, hogy még a kiállítási gépek szedésformáit is faékekkel zárták. A nyomdák gyatra munkát készítenek egész Belgiumban. Ízléstelen, ódivatú vágású betűkből szednek, valami nálunk nem ismert szürkességű festékekkel nyomnak – és mily komiszul nyomnak!

De a szaküzlettulajdonosok szépen megszedik magukat. Egy brüsszeli szaküzlettulajdonos 5–6 évvel ezelőtt átvette egy jónevű németországi gépgyár képviseletét egész Belgium részére. Teljesen vagyontalan volt, de értett az üzletéhez. Ennek az úrnak megtetszett a kiállításon egy Mercedes-automobil. Kialkudta 40.000 frank árban. Csak egy baj volt. A kiállítás szabályai nem engedték meg, hogy valamely kollekció megbontassék. Tessék várni, míg bezárjuk a kiállítást. Az eladó 10% engedményt ajánlott fel, ha vár három hétig, míg a gyár Párisból szállíthat egy gépet. Nem és nem! A mi emberünk kijárta az engedelmet az igazgatóságnál és

inkább lemondott a 4000 frankról, de 24 órán belül meg kellett kapnia a gépet, mert – úgymond – a családja Osztenében nyaral és ő kétszer hetenként le akar rándulni.

Négy nappal később Antwerpenben látok egy cégtáblát az én brüsszeli barátom nevével, az üzlet előtt ott díszleg a *Mercedes*. Bemegyek, barátom megörül és megígéri, hogy vasárnap, amikor ő is meg én is Osztenében leszünk, kivisz a 40.000 frankos gépen Blankenbergbe és ezt az ígéretét be is váltotta. Mily szerencse, hogy Osztende egy kissé távol esik Budapesthez. Ugyan ki tudná a mi szaküzlettulajdonosainkat megfékezni?

Páris! A könyvnyomtatás szélsőségeinek hazája. Egyik oldalon ott áll a francia színnyomás szédítően magas polcon, a másik oldalon bölcsőben fekszik a szedéstechnika. Az egyik raffináltan használ ki minden felfedezést és állandóan az akadémiával flirtel, a másik nem is gondol a haladásra.

Önök bizonyára láttak már francia szedéseket. Ismerik azokat az írásokat, melyeket a legzagyvább összevisszaságban szeretnek használni. Leszednek egy duplamittal schraffirozott címsort, az a nyomtatásban spenótzöld színben pompázik, míg az utána következő sor valami csúnya text írásbetűből van szedve, de ez a nagyobb parádé kedvéért narancssárga színben tündököl, utána egy hihetetlenül erőtlen duplacicerós skelett verzális sor mályvaszínben olyan fanyarul mosolyog ránk, mint egy kendőzött aggszűz. A legtöbb nyomda ha terjeszkedik, csak a külvárosok felé húzódik és leghamarább felismerhető az a más országokban is néha tapasztalt szokása, hogy szereti a nagy auflagokat.

De tartsunk egy kis rendet. Párisban ha egyedül akarna az ember nyomdákat megtekinteni, semmire sem menne vele. A falusi kislány Pesten. Protekció nélkül még a küszöböt sem léphetjük át. De hát hiszen van összeköttetés bőven. Kitűnő ajánlólevelet szorongatok zsebemben a francia nyomdászegyletnek.

Az egyleti helyiséget könnyű megtalálni. 20. szám a Rue de Savoy-ban. Egy ütött-kopott házacska, amelyről csak úgy tudjuk meg, hogy 20-as száma van, mert a 18-as és 22-es közt fekszik. Vén falépcső vezet az első emeletre. Itt van az egyleti helyiség. Benn átadom a levelet egy jóképű úrnak és rögtön megértem, hogy Käufer titkár, aki személyes ismerősöm, szabadságon van.

A sarokban ül egy tisztviselő. Erősen megnéz. Én is őt. Ez lehet a párisi Zaka. A jóképű elmondja neki, hogy ki vagyok. Ez ránt egyet a vállán és én azt hiszem, hogy az öreg a franciaországi Fehérvárról való lehetett, mert olyasvalamit kérdezett tőle, amit Zaka barátunk szokott az ilyen kellemetlen idegenekkel szemben kérdezni. De azért nagyon szeretetreméltók voltak. Kaptam tőlük egy pár sort, melynek felmutatása után bármely nyomdába bebocsátottak. Azonkívül adtak mellém kísérről egy németajkú egyleti tagot, aki másnap reggel pontosan jelentkezett a szállóban.

Az egyleti helyiség már elárulja, hogy olyanvalami szervezettség, amilyent mi ismerünk, náluk teljesen ismeretlen. Az országos egyletnek körülbelül 10.000 tagja van papiroson. Bérmozgalom és minden egyéb szervezkedés az egylet keretében történik. Valami kollektív-szerződésféléjük is van, de ez is olyan idétlen, mint sok más, inkább színleges intézményük. Páris városában például a munkaidő nem egyforma. Hivatalosan 9 órai, de nagyon sok helyen 10 órát dolgoznak órabérrendszer alapján. A minimum 75 centim óránként, éjjel 1 franc 5 centim. A párisiak nagyon kedvesek és állandóan 750 és 1050 napidíjról beszélnek. Ezzel ügyesen kerülik el, hogy 9 vagy 10 óráról van-e szó. A vezetőség erőlködik, de nem sok eredménnyel. Bérmozgalmak előtt verbuvál tagokat, hogy impozáns legyen a tábor, mikor vége a mozgalomnak, vége a tagságnak is. Egy sou-t sem fizetnek az illetők, tudják, hogy nem is vették komolyan a tagságukat.

A párisi munkás egészen más szellemben él, mint a magyar: az egész szervezkedést otthagya egy kis Blériot-szenzációért. Eközben persze büszkéek az intézményeikre. Egy újságszedő például elmagyarázta nekem, hogy ők a lapnál commandit-rendszer alapján dolgoznak. Eleinte nem értettem ezt a rendszert pedig érdekelt, végre rájöttem, hogy ez a szépnévű rendszer szakasztott mása a mi jó, öreg pausálunknak. Nagy figyelemmel hallgattam, ahogy emberem dicséri az előnyeit és szinte meglepett, hogy a franciáknál megszokott felületesség helyett milyen alapos ismeretei vannak termelési, társadalmi és nemzetgazdasági kérdésekben. Szinte belehevült, mikor azt állítottam, hogy a modern termelési viszonyok közt az egyedül helyes rendszernek a bérminimum rendszerét tartom, mert ez az önhibáján kívül kisebb képességű munkást is védelmezi. Nagy élénken szavamba vág és azt mondja:

– Ez éppen a tévedés; próbáljon csak végigmenni egy munkatermen, ahol minimum-rendszer alapján dolgoznak, ha megkérdi egyenkint a munkásokat, hogy mennyi a fizetésük, rögtön megtudja azt is, hogy ki a gyenge és ki az erős munkás. Ez nem humanizmus. Ez a vásártér üzérkedése, ahol a könnyű ökör olcsóbb a nehézénél.

Szinte ragyogott a szeme, mikor a commandit-rendszerről megmagyarázta, hogy ott összeáll a személyzet, például 15 gépszedő, egy bizonyos díjért szállít egy oldalt, a heti keresetet pedig szép barátságosan felosztják egymás közt.

– Ne feledje, uram, hogy a francia az egalitét is tartja valamire.

– És mondja, mon cher ami, önök 15-en megtűrik egymás közt a gyenge szedőt?

Mosolyogva felel:

– Uram, úgy veszem észre, hogy ismeri ezt a rendszert, nos, akkor tudnia kell, hogy az a bizonyos 15 nagyon jól össze van válogatva.

A vasárnapi munkaszünet törvénybe van iktatva, de azért vígan dolgoznak. Munkásvédelmi törvényeik és töméntelen szabályaik dacára éjjel-nappal üzemben vannak a nyomdák. A vasárnapi munkaszünetet például jogában áll bárkinek hétfőn megtartani, de akkor sem nagyon muszáj. A kérdés ugyanis nem tartozik a rendőrség hatáskörébe, hanem az iparfelügyelő gondjaira van bízva. Ebből nagyon sok van. Minden utcának megvan a maga iparfelügyelője. Hivatala felett ott díszleg a franciák demokratikus jelszava: Liberté, égalité, fraternité. Képzeltető, mi minden történik különösen a fraternité jelszava alatt.

Hotel de ville. Ez nem szálloda, hanem a városháza. Ebben van egy nagyon szép házinyomda. Nagy előzékenységgel mutogattak mindent. Az igazgató azzal akart hizelegni, hogy nekik van német gépük is.

Az egyik szedőteremben volt vagy 30 szedő. Ezek egyszerűen körém csoportosultak és így magyaráztak mindannyian. Végre, hogy könnyebben megértsük egymást, nagy diadallal hoztak egy szaktársat, aki értett egy kissé – angolul. Lehet, hogy a franciáknak még az árszabálya is gáláns, annyi bizonyos, hogy az alatt az óra alatt, míg én mint vendég abban a teremben tartózkodtam, egyetlen betű nem sok, de annyit sem szedtek a derék párisiak.

Benézek a Place-Pigall-on egy kisebb nyomdába... Tisztelt uraim! Évekkel ezelőtt valami dolgom akadt egy budapesti kisebb nyomdában. Két gyorsajtó volt üzemben, egy 10-es és egy 13-as nagyságú. Amint végig akarok menni a termen, figyelmeztet a gépmester, hogy vigyázzak; és éppen jókor figyelmeztetett. A 13-as gép ugyanis olyan közel állt a falhoz, hogy a talyiga rúdja majd hogy a falhoz nem ért. A gép járt és a személyzet olyan ügyesen lépett át a rúdon, hogy megbámultam. A Place-Pigalli nyomda ezt a budapesti nyomdát alaposan lefőzte. Itt a fal mintegy 24 ciceróra ki volt vésve, hogy a ki-be haladó talyiga rúdja mozog-hasson. Kérdeztem a gépmestert, nem szokott-e baj történni, mire ő megnyugtatót és nagy szakértelemmel megmagyarázta, hogy hát ez nem is olyan veszélyes, mint amilyennek látszik,

mert a rúd csak akkor éri el a falat, ha a talyiga elől van és ha nagy ritkán oda is csípi egy berakónő szoknyáját, az sem baj, mert ezek a middinettek okosak és tudják, hogy a talyiga hamarosan hátra fog gurulni.

Monte-Sourriban van egy nagy nyomda, úgy hívják, hogy Petit Echo de la Modes. Leginkább nagy áruházak árjegyzékeit nyomják. Magasin Lafayette, Magasin Louvre. Olyan áruházak, melyek negyedévenként milliós auflagú árjegyzékeket küldenek szét. Egy-egy ilyen árjegyzék 4–5 nyelven készül. A német nyelv nincsen közte. El lehet képzelni, mennyi nyomtatványt fogyasztanak ezek az áruházak, ha tudjuk, hogy például a Magasin Louvre évenként 120.000 frankot fizet ki csomagolópapírért. De ugyanaz a nyomda divatújságot is nyom; erről is veszi a nevét, szintén hihetetlen nagy mennyiségben. Van ott minden, nagy összevisszaságban és meglehetősen piszkokban. Körforgó, variabilis, többszínnyomó lapos gép, melyek körül térdig jár az ember a papírhulladékban. Éjjel és nappal, vásár- és ünnepnapon egyaránt üzemben van a nyomda, mely mellett hatalmas könyvkötészet van. Össze lehet olvasni benne vagy negyven főzőgépet. Minden össze van préselve. 150 cm szélességű papírvágógépek mellett alig lehet mozogni. Egy hatalmas teremben van a fűrészelőosztály elhelyezve. Itt óriási manilla-papirrakások forgolódnak a szalagfűrészek alatt. Ezekből készülnek a női ruhák szabásmintái, melyek összehordva a divatújság mellékletét képezik. Az egész helyiség egy hatalmas asztalosműhely benyomását teszi. Pedig nagy asztalosműhelye külön van, éppúgy, mint gépjavítóműhelye, mely mint gépgyár is szolgálhatna, mert bizony ott egészen új gépeket is öntenek.

Budapesten egy napilapnak sok a kolumnája és kevés az előfizetője. Párisban ez fordítva van. Négy oldal, hat oldal, vagy ha sok, hát nyolc oldal, ez egy nagy napilap. Így aztán az újság-előállítás technikája is meglehetősen elüt az ittenitől.

Meglátogatjuk a »Petit Journal«-t és »Matin«-t. Azonnal szemébe ötlük a hozzáértőnek, hogy minden berendezkedésük a horribilis Auflagot szolgálja, úgy hogy a szedőterem felszerelése annak, aki bécsi és berlini nagy lapok nyomdáit végigjárta, szinte szerénynek tetszik. De a tömöntés, nyomás és expedició egyszerűen kápráztató. A tömöntéshez természetesen ők is hidraulikus rendszerű és vízhűtéssel felszerelt készülékeket használnak. A körforgógépeket octogonnak nevezik. Ezek négyszeres ikerszerű gépek, melyek tehát nyolc helyen nyomnak nyolcoldalas lapot. A gép aránylag nem nagy. A »Matin«-nál, mint a nagy áruházakban szokás, hatalmas üvegajtókon lehet benézni és egy ilyen gépen, mely az utcáról látható, nagy tábla van ezzel a felírással: ez a gép 100 ezer példányt nyom óránként. Nem szabad tévednünk. A laikus nagyot bámul, de a nyomdásznak tudni kell, hogy itt tulajdonképpen 8 összeépített gépről van szó, melyek a már magában is eléggé forszírozott 12 ezres órai sebesség mellett körülbelül 10.000 példányt produkálnak óránként. A nagyobb hatás kedvéért még a helyiség határfalát tükörlappal burkolják, úgy hogy az utcán bámészkodó rémsok gépet lát. Föl is húztam az éjjeli faktort. Azt mondtam neki:

– Uram, könnyű önöknek: ha nem elég a gépük, vesznek egy tükrot.

Feltűnik Páris utcáin a tengernyi nyomtatvány, melyet lépten-nyomon osztogatnak. De nem ám aféle osztogatni való cédulákat, vagy mint pécsi kollégáink ügyesen nevezik: kézi plakátokat, hanem egész könyveket, árjegyzékeket, borítékba rakott egész kis reklámgyűjteményeket. Egy-egy séta alatt összeszedhet az ember egy kocsiderékra valót. Ezzel a dologgal meglehetősen úsztam. Az a kolléga, aki velem járt, megmagyarázta, hogy Párisban minden nyomdásznak erkölcsi kötelessége minden ilyen felkínált nyomtatványt a nagyobb fogyasztás érdekében elfogadni. Én, aki nem igen szeretek véteni a testületi fegyelem ellen, hűségesen elfogadtam ezt a megint csak nagyon silány nyomdaterméket, legalább olyankor, amikor velem volt a jó kolléga.

Mindent egybevetve azonban, elég jó dolguk lehet a párisi nyomdászoknak, mert csakúgy, ahogy bármely kereskedésben vagy iparban alig találkozunk öreg emberekkel, a párisi nyomdában is alig látunk ősz embert. Úgy látszik, a járadékrendszer ezekre is áttapad.

Tíz-tizenkét napi mászkálás után, miután Párist kívül is belül is, nappal is, éjjel is lehetőség szerint megvizsgáltuk, áthajózunk a La Manche-csatornán Angliába. Calais és Dover közt kitűnő turbinás hajó közlekedik és Dovernél 2 óra alatt repülünk az Expressen megállás nélkül Londonba.

Már a megérkezés nagy úszással kezdődik. Igen, mert, Londonban főleg angolul beszélnek és nem is értenek más nyelven. És mit ér az, ha tud is a magyar néhány tucat angol szót; hiába tudjuk, hogy milyen nőszemélyek a suffragettek, mikor az angol azt mondja, hogy sefrezsetts, mi oktanok, azt hisszük, hogy most biztosan jóévtágyat kíván.

Jókor reggel felkeresem a nyomdász-egyletet, vagyis jobban mondva, a londoni szedők egyletét, mert az egyletek itt szakmák szerint külön felekezetekbe vannak osztva. Ennek az egyletnek London egyik legforgalmasabb helyén gyönyörű háza van, mely legnagyobbbrészt az egylet céljaira pompásan be van rendezve. Naylor titkár átolvassa az ajánlóleveletemet és minthogy az egész házban egyetlen lélek egyetlen betűt nem értett németül, pedig az 1000 munkanélküli szedő közül legalább 300 ott tartózkodott, arra kért, hogy este 7 órakor jöjjenek el. Ezt is sokkal jobban megértettem, mikor egy papírra leírta.

Napközben hát egyedül barangoltam abban a nagy városban. A földalatti villamoson 1¼ óra alatt kiérünk Shepherd's Bush-ba, ott aztán el lehet bámulni a japán-british kiállításon. Erről a kiállításról itt nem lehet beszélni, mert ehhez kevés az idő. Csak annyit akarok megjegyezni, hogy a japán sokszorosítóiparról a londoniak is nagy lelkesedéssel beszélnek.

A földalatti villamost azért említettem, mert ez, eltekintve attól, hogy műszaki szempontból amúgy is világcsoda, a nyomdászra, de főleg a könyvnyomdászra igen nagy hatással van. A föld alatt valóságos pályaudvarok vannak, melyeken keresztül-kasul száguldanak a hosszú villamosvonatok. Ezek a nagyméretű földalatti boltívek valósággal kárpótozva vannak szebbnél-szebb könyvnyomdai úton előállított plakáttal. Van köztük olyan, melynek szélessége is, magassága is megvan 5 méter. Nagyon szeretik a londoniak a szabályos négyszögű plakátokat és fanatikusan ragaszkodnak a groteszk betűhöz. Uraim, a londoni földalatti vasút a plakátszedés iskolája.

Este hét órakor már ott várt az egyletben a külföldi szekció titkára, aki német léte, kitűnő tolmácsnak bizonyult. Attól fogva rendelkezésemre állott és már másnap, az egylet levelével, megnézhettem néhány nyomdát.

De nézzük először a munkásviszonyokat. A londoni szedő heti 52 és fél órán át dolgozik (most lesz talán éppen a sztrájk a heti 48 órai munkaidőért), oly módon, hogy szombaton déli 1 órától kezdve hétfő reggelig szünet van. A minimum 39 shilling, ami ugyanannyi márkának felel meg. Megcsináltam egy ottani nyomdai munkás megélhetési számláját és azt tapasztaltam, hogy nagyjában ráillik a budapesti viszonyokra.

A munkásanyag fizikumra és erkölcsökre nézve magasan áll a franciák fölött; ha a kontinens nyomdászaival akarjuk őket összehasonlítani, leginkább az ausztriai nyomdai munkásokat juttatják eszünkbe. Ha Párisban nem látunk öreg nyomdászt, Londonban feltűnik az egyleti helyiségben, hogy a több száz munkanélküli közt egyetlen olyan fiatal vagy vézna alakot nem találunk, mint például a mi felszabadultjaink. Ennek az a magyarázata, hogy a londoni szedőfiu hét esztendeig tanul. Természetesen az utolsó két-három évben egész tekintélyes fizetése van. 24–25 éves szedőtanonc Londonban mindennapos dolog. Nálunk ez keresztül-vihetetlen, de Angliában nincsen általános hadkötelezettség, és ezért lehetséges a hosszú tanulási idő.

A nyomdába, pláne a napilapokhoz, még ajánlólevéllel is csak nagy körülményességgel lehet bejutni. Egy közép nagyságú nyomdát néztünk meg. Ezt úgy, ahogy volt, be lehetett volna állítani a kiállításba. A szedőterem tiszta, az állványok csupa sarokvasból készültek, mint a Scholz-öntőde formaregálja. Némelyik még vaslakkal is be van vonva. Bármely szedőnek a munkáját nézzük, az csupa groteszk-írás, akár csak az utcán nézzük a plakátokat, a színlapot, az étlapot, vagy az auto-omnibusz kéregjegyét. Nyomásuk olyan, mint a gyöngy, gépeik, de munkászubonyuk is tündökölnék a tisztaságtól.

A Themse partján impozáns vöröstégla-épület a »Daily Mail« ujságháza. Itt készül az említett lapon kívül a »Daily News«, a »Daily Chronicle« és még egy csomó napilap, közte olyan is, mely délután 2 órától estig négyszer is megjelenik. A homlokzatfalra nagy vasdaruk vannak szerelve, ezek emelik le a szállító kocsikról a 250 cm széles papirtekercseket. A darukat a helyiségben kormányozzák villamosgépekkel. A papir szállítása szünet nélkül, éjjel és nappal egyformán történik. Itt is főleg a nagy auflag gyors lebonyolítása ragadja meg figyelmünket. 6–8 oldalas nagy alakú lapokat nyomnak, ugyancsak octogon-gépeken, de mivel 10–15 ilyen gépóriás szalad a szédületes auflagokkal, tehát egy kolumnát átlag 120-szor kell kiönteni. Ezt persze óriási autoplaitek látják el. Az egész épület olyan, mint a méhkas, de a legcsodálatosabb az a gyorsaság, mellyel 6–800 nagy alakú öntvényt a gépeken elhelyeznek. Ember ember hátán. A munka kézből-kézbe. Ezzel a tempóval egy óra alatt egy palotát lehetne felépíteni. Közben számtalan emeleten haladunk végig. Lefelé is megyünk a föld alá vagy 4–5 emeletnyit.

Mielőtt az octogongépek megindulnak, nézzünk egy kissé a mennyezetre. Egy kis vasuti sín-hálózatot látunk függő állapotban, kanyarulatokkal, váltókkal, kitérőkkel, forgókorongokkal. Egy miniatűr rendezőpályaudvar. Erről csüngve szaladnak a 250 cm szélességű papirtekercsek rendeltetési helyükre. Egy gépen 8 ilyen tekercs szalad, gondolható tehát, milyen tekintélyes forgalom fejlődik ki fejünk fölött. De minden rendben megy, mert egy villamos elosztótáblán gombkormányzással intézik az egész ügyet. Nemcsak a sínek keltik bennünk a vasút látszatát, a folytonos fütyöntés is hasonlít valami vasúti állomás lármájához. A gépmesterek szájában síp van és állandóan van valami mondani, illetőleg fütyülni valójuk.

A körforgók közt van néhány kisebb is. Ezek körül szedők foglalatostkodnak. 24–28 cicerós fabetükből szedik a lapban előforduló szenzációs slágereket. A fabetük olyanok, mintha kis ujságkolumna-öntvények volnának, ezeket a szedő a kis körforgó nyomtatócilinderein szedi és gyűrűkkel erősíti meg, akár csak az ujság lemezeit. Így nyomnak a lappal párhuzamosan több ezer 8-as ívalakú plakátot, néha 2–3 színben is. Ezek a plakátok az expedícióba kerülnek, ahol mindegyikbe 20–30 újságot göngyölítenek. Az utcán 50–60 autó, ugyanannyi postautó, talán 200 kerékpár várja, hogy indulhasson. A kerékpárosok száguldanak mindenfelé a városban, kiki a maga kerületében. Az utcasarkokon ott áll az ujságárus, lekap a rohanó kerékpáros hátán levő zsákból egy tekercset, szétszedi, a burkoló plakátot balkönyökével testéhez szorítja, balkezeiben tartja ujságjait, a jobbal pedig csinálja az üzletet. A járókelők pedig nem mulasztják el soha, hogy a plakátra egy-egy pillantást vessenek.

Talán érdeklő önöket, tisztelt uraim, hogy a londoni szedők egyletének tagjai, egyleti és szervezeti ügyeiken kívül a szakfejlesztéssel is szívesen foglalkoznak. Az angol művészet, de maga a nagyközönség a könyvnyomtatást minden egyéb sokszorosítási eljárás fölé helyezi. Elhoztam magammal a londoni szedők egyletének legújabb tagsági jegyét. Első pillanatra kezdetlegesnek látszik. Szinte nem is hinné az ember, hogy 160 pályamunka közül nyerte el az első díjat. Az összes pályamunkák az egyleti helyiség társalgótermében láthatók keretekben, üveg alatt csoportosítva, ahol a munkanélküliek azzal szórakoznak, hogy hangos szakdisputákat tartanak a pályamunkák fölött.

Igen tisztelt uraim! A 95-ös bérmozgalom előtt egy napilapnál állottam, ahol éppen a mozgalomban meglehetősen szerepem volt. Három-négy héttel a harc kitörése előtt, egy szép napon összeszólalkoztam egyik szedőkollégámmal. Ha nem csal az emlékezőtehetségem, valami spekk volt a dologban. Az összetűzés heves volt és mindketten óvakodtunk tőle, hogy egymást nagyságos úrnak tituláljuk. Mikor megelégtünk, abbahagytuk és az én tisztelt uri barátom beperelt engem becsületsértés és rágalmazás miatt. Tanúkul bejelenté a jobb- és a balspánját, mert ezek állítólag többet hallottak az invektívákból, mint maga a panaszos.

Egy héttel a sztrájk előtt megkaptam az idézést büntető ügyben, de tárgyalás csak öt héttel később volt. A sztrájkban az egész személyzet részt vett csak az én ellenfelem maradt meg a helyén, valószínűleg azért, hogy mint a személyzet vezetője, ne mondhassam, hogy a személyzet egy szálra kilépett. A bérharc is megszűnt, az én partnerem már a suszterek listáján volt, mire elérkezett a tárgyalás napja. Felvonult az ellenfél ügyvéddel, két tanuval. De csodálatos módon ezek a tanúk semmire nem tudtak világosan emlékezni. Az a kevés, ami megmaradt a fejükben, mind az én javamra szolgált.

Ekkor az ügyvéd elmagyarázta a bírónak, hogy a panaszlott is, a tanúk is veszedelmes sztrájkolók, akik most cserben hagyják a sztrájktörőt, mire a bíró felismerve a helyzetet, komolyan megintette az egyik tanut, hogy a bíróság előtt félre kell tennie minden melléktéketet és a tiszta igazságot kell vallania. Kifejezte a bíró azt a nézetét is, hogy aki olyan közletről hallotta a perpatvart, annak lehetetlen nem emlékezni. Amire az én tanum, jobban mondvá az ellenfél tanuja, kiegyenesedik és kemény, határozott hangon a következőket mondja:

– Tekintetes bíró úr! Én szegény ember vagyok, aki nem ér rá munka közben máshová figyelni. De ha tudtam volna, hogy ebből pör lesz, mégis leültem volna egy székre és végighallgattam volna mindent, hogy itt jól tudjak tanuskodni.

Erre a bíró felmentett.

Higyjék el, tisztelt uraim, én csak egy szegény szabadságon levő nyomdász voltam külföldön, aki 11 hónapi munka fáradalmait akartam kipihenni; de ha tudtam volna, hogy ebből még felolvasás lesz, sokkal többet megnéztem volna.

Tegyenek önök is úgy, mint a 95-iki bíró: mentsenek föl.